

УДК 340.115

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.42.232432>

Р. С. Притченко, старший викладач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: romanprytchenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0555-6107>

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Статтю присвячено аналізу основних сучасних методів дослідження судової практики. Аналізуються як класичні так і нові методологічні підходи до розуміння сутності судової практики, аналізу її змісту, визначення її форм. Комплексний аналіз методологічних основ дослідження сутності, змістовних елементів і форм судової практики, як елемента правової системи України, що забезпечує поєднання сфери правотворчості та сфери реалізації правових норм.

Більшість проведених раніше досліджень спиралося на положення матеріалістичної діалектики, центром якої є теорія розвитку. Такий підхід, основою якого є вчення про взаємопов'язаність, розвиток та змінюваність явищ, дозволив виявити закономірності судової практики як джерела права, як явища, що функціонує та розвивається.

Ключові слова: метод дослідження, методологія, методика, судова практика.

Постановка проблеми. Будь-яке наукове дослідження неможливо без системної методологічної основи, за допомогою якої вивчається предмет цього дослідження. Не є винятком і судова практика, яка є тим елементом правової сфери, що сполучає масив правотворчості і особливості реалізації правових норм. Більшість проведених раніше досліджень спиралося на положення матеріалістичної діалектики, центром якої є теорія розвитку. Такий підхід, основою якого є вчення про взаємопов'язаність, розвиток та змінюваність явищ, дозволив виявити закономірності судової практики як джерела права, як явища, що функціонує та розвивається. Проте, дослідження судової практики з урахуванням як класичних так і нових методик дослідження забезпечує більш точне розуміння судової практики як елемента правової системи держави; сприяє більш докладному аналізу змістовних елементів судової практики; дозволяє більш ґрунтовно визначити форми судової практики та її ефективність в сфері реалізації права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет наукових досліджень становить доробок учених, які безпосередньо займаються дослідженням судової практики та її місця в правовій системі України. Започаткований за радянських часів С. Братусем, В. Сирих, М. Козюброю комплексний аналіз судової практики, створив сприятливу основу для подальшого розвитку сучасного розуміння сутності, змісту і форм судової практики, посеред якого слід відзначити праці: С. Шевчука, Д. Хорошковської, Б. Малишева, К. Савченко, Н. Слотвінської та інші.

Мета статті. Комплексний аналіз методологічних основ дослідження сутності, змістовних елементів і форм судової практики, як елемента правової системи України, що забезпечує поєднання сфери правотворчості та сфери реалізації правових норм.

Виклад основного матеріалу. Методологія дослідження судової практики фактично є певною організацією такого дослідження [1, с. 77]. Методологія завжди спрямована на вивчення предмета дослідження, яким в даному випадку виступає судова практика, як заснована на правозастосовчому досвіді діяльності судових органів, результатом якої є напрацювання певних правил застосування правових норм.

Класична і сучасна методологія дослідження судової практики об'єднує в собі певний світогляд, концептуальні засади пізнання, різноманітні методи дослідження.

Один з класичних напрямків в науковому дослідженні складає діалектичний матеріалізм, що виходить з матеріалістичного погляду на навколишній світ і діалектичного визнання загального взаємозв'язку предметів і явищ. Від цих світоглядних основ відштовхуємося і ми, вважаючи, що предмет нашого дослідження необхідно розглядати з початкових онтологічних позицій, а також виходячи з постійно існуючої взаємозв'язку судової практики з навколишнім середовищем, через постійну взаємодію судових органів з державою та суспільством.

Основу дослідження судової практики складають класичні методологічні принципи комплексності та всебічності пізнання, плюралізму думок. Вони орієнтують дослідження сутності судової практики її змісту та форм:

- в комплексі досягнень різних наук (в основному гуманітарних);
- на основі аналізу взаємодії судової практики з супутніми об'єктами (державою, владою, правом, суспільством, окремими індивідами);
- з урахуванням різних наукових точок зору на досліджувані елементи судової практики.

Крім того, повноцінне дослідження судової практики неможливо без його проведення на основі методологічних принципів сучасної науки, а саме: принципу детермінізму, принципу відповідності та принципу додатковості. Вони орієнтують дослідження сутності судової практики її змісту та форм:

- виходячи з причинності їх появи на основі сукупності обставин попередніх до них за часом (досвід застосування правових норм виникає на основі сукупності раціональних, корисних і прогресивних висновків про регулювання суспільних відносин);
- спираючись на поняття і зберігаючи значення тих наукових висновків, справедливості яких доведена на емпіричному рівні (формулювання видового поняття судової практики на основі зіставлення з родовим поняттям юридичної практики і типовим поняттям соціальної практики);
- за допомогою принесення в досліджувані елементи певних змін (судовою практикою визначається не вся судова діяльність, а тільки та, яка пов'язана з напрацюванням нових правил застосування правових норм).

Серед методів дослідження судової практики, відштовхуючись від зазначених світоглядних позицій, виділимо діалектичний метод за допомогою якого досліджуються початок формування судової практики, її еволюційний розвиток та сучасне становлення вже як заснованої на досвіді судової діяльності зі своїм специфічним результатом. Відповідно до законів діалектики, формування судової практики є поступальним і обумовлено суспільними протиріччями, а накопичений досвід застосування правових норм дає результат у вигляді сформульованого судом правила застосування правових норм. Так, судова практика не формується сама по собі, її поява і розвиток залежить:

- від наявності у судді необхідного досвіду;
- від характеристик судового органу, статус якого дозволяє надати судовій діяльності необхідної спрямованості щоб відповідно зафіксувати особливий результат цієї діяльності.

Шлях еволюційного розвитку судової практики безпосередньо пов'язаний на кожному етапі з державним устроєм, економікою, правовою культурою, правосвідомістю в суспільстві. Регулювання суспільних відносин досягається здебільшого за рахунок правових звичаїв, нормативних договорів, судових прецедентів, нормативних актів та інших джерел права. Однак, вирішення конфліктних ситуацій покладено саме на суди, які за результатами розгляду конкретного спору приймають відповідне рішення. Неодноразове застосування судами норм, що регулюють спірні суспільні відносини, створює однамітність розгляду певних спорів і призводить до вироблення єдиного правила застосування цих норм у певній спірній ситуації.

У безпосередньому зв'язку з діалектикою знаходиться історичний напрямок дослідження, а історичний метод надає можливість глибше зрозуміти, яким чином проходило

формування судової практики на тому чи іншому етапах її розвитку. Так, становлення судової практики проходило на тлі існування вкрай агресивних форм судочинства (само-суд, ордалії, судовий поєдинок). Лише з появою розвиненої сучасної держави, розвитку правової культури суспільства, судочинство починає здійснюватися в рамках встановлених правил і принципів.

Використання історичного методу обумовлює застосування його супутника [2, с. 110], а саме – логічного методу.

Знання і дотримання законів логіки дозволяє уникнути невірних, помилкових висновків, виключити помилкові і непідтверджені умовиводи, остаточно довести істинність предмета наукового пізнання за допомогою логічних закономірностей. Логічний метод дослідження акумулює в собі такі основні методи дослідження та операції, як аналіз і синтез, дедукцію, індукцію, визначення, класифікацію, порівняння.

Так, дослідження теоретичної сутності судової практики методом аналізу і синтезу дає можливість окреслити основні її види, показати механізм формування, функції. На основі синтезу відбувається об'єднання і узагальнення основних ознак поняття судової практики. Дедуктивні умовиводи дозволяють простежити наявність у судовій практиці діяльній складової, характерною для загального поняття соціальної практики. Індукція дозволяє сформулювати загальне поняття судової практики на основі окремих понять судової влади, судової діяльності, досвіду та інших. За допомогою логічної операції визначення (дефініції) визначається сутність основних категорій судової практики. Класифікація, як логічна операція, дозволяє розділити обсяг деяких стрижневих категорій (наприклад, судової практики та її функцій).

Особливе місце серед пізнавальних операцій, задіяних в дослідженні судової практики, займає порівняння. Розвиток юридичного пізнання часто взаємопов'язаний з проблематикою з'ясування координаційних і субординаційних зв'язків досліджуваних елементів, необхідністю аналізу внутрішнього змісту цих елементів. Потреба дослідження взаємозв'язку і внутрішнього змісту виникає і по відношенню до методологічних категорій, однією з яких є порівняння. В силу важливості суджень про подібність або відмінність численних сутнісних і змістовних елементів судової практики, в дослідницькому процесі останньої, використовується повноцінний порівняльний метод.

За своєю гносеологічною природою порівняння та порівняльний метод є близькими категоріями, однак саме по собі порівняння не є прерогативою порівняльного методу і порівняльного правознавства. Порівняння може застосовуватися у всіх сферах наукового пізнання, і незалежно від порівняльного методу, вони не можуть бути протиставлені один одному, оскільки логічні прийоми завжди включаються в зміст методу як системи пізнавальних засобів і прийомів, використовуваних в певному порядку для проведення дослідження. Порівняльний метод є одним з важливих засобів вивчення правових явищ. З його допомогою досліджуються проблеми судової практики в інших правових системах світу, що дозволяє виявити загальні закономірності виникнення, розвитку та формування судової практики взагалі.

Метод системного аналізу надає широкі можливості в області виявлення загальнотеоретичних проблем судової практики, дозволяє окреслити її місце в структурі правової системи держави, виявити основні способи взаємодії судової практики з різними правовими інститутами і явищами в правовій системі, проаналізувати процеси стабілізації, поновлення і збереження судової практики як сполучної ланки правотворчих і правозастосовних областей правової системи.

Викладене дозволяє стверджувати, що дослідження судової практики передбачає залучення наукових методів як емпіричного рівня, так і теоретичного та метатеоретичного рівня пізнання, що підкреслює складність і багатоманітність досліджуваного об'єкту.

Класична методологія забезпечує енергією науковий пошук протягом тривалого часу, але стрімкість темпів розвитку суспільства і держави, глобалізація правової сфери, перспективи лібералізму і гуманізму [3, с. 95], ставлять перед дослідником все більш складні перешкоди.

Правові стандарти сучасного світу формувалися і стверджувалися на протязі багатьох століть, при цьому вітчизняний науковий пошук був довгий час скутий рамками марксистсько-ленінської філософії. У зв'язку з цим наповнення методів наукового пошуку новим змістом і їх конструктивне оновлення, на наш погляд дасть позитивний результат тільки з урахуванням соціально-наукових традицій нашої держави і правової ментальності нашого народу.

З числа сучасних методів дослідження судової практики виділимо синергетичний метод, який виражається в дослідженні зв'язку судової практики з іншими соціальними практиками (адвокатською, нотаріальною і т.п.), а також у дослідженні впливу на судову практику інших соціальних елементів – третейських суддів, присяжних, медіаторів і т.д. Синергетичний метод дозволяє повністю розкрити суб'єктний склад судової практики і виявити вплив на неї так званих учасників судової практики, зокрема науково-дослідних і навчальних закладів юридичного профілю.

Крім того, поглиблення уявлення про судову практику як цілісної категорії трьох взаємопов'язаних елементів – досвіду, діяльності та результату – дозволяє досягти інтегративний метод. Цей спосіб теоретичного пізнання і практичного освоєння соціально-правової дійсності, надає можливість дослідникові консолідувати на загальній основі всі внутрішні і зовнішні компоненти судової практики, відобразивши тим самим її соціально-державну природу, її особливу нормативність і обов'язковість. Інтегративний підхід дозволяє точніше підійти до оцінки об'єктивного і суб'єктивного в судовій практиці, осмислити роль судової діяльності в процесі формування правил застосування правових норм, а отже, і визначити природу так званих «судових норм», не відносячи їх до неправових факторів.

Також, останнім часом розширюється впровадження кібернетичного методу та методу правової компаративістики у процесі аналізу судової практики, що базується на застосуванні абстрагування від простого інформування та вивчення до узагальнення судової практики з використанням цифрових технологій. В зв'язку з чим пропонується впровадження інтелектуальних систем аналізу судових рішень та технології чат-ботів.

Висновки і пропозиції. Отже, світоглядна позиція діалектичного матеріалізму, об'єднання методологічних принципів плюралізму думок, всебічності та комплексності пізнання, а також принципів детермінізму, відповідності та додатковості, обов'язкове поєднання класичних та сучасних методів наукового пошуку, дозволяє об'єктивно і гармонійно підійти до дослідження судової практики, розкрити загальні закономірності виникнення і розвитку даного явища, виявити її зміст, форми, розкрити функції та взаємодію з іншими правовими явищами, визначити вплив судової практики на правотворчість і правореалізацію, упорядкувати процедури формування та застосування її результатів, досягти однакового розуміння природи судової практики.

Список використаної літератури

1. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология: Словарь системы основных понятий. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 208 с.
2. Керимов Д. А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права. Москва: Изд-во СГУ, 2009. 521 с.
3. Плавич В.П. Проблеми сучасного праворозуміння: Теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз. Одеса: Астропринт, 2011. 232 с.

References

1. Novikov A. M. & Novikov D. A. (2013) Methodology: Vocabulary of a system of basic concepts. Moscow [in Russian].
2. Kerimov D. A. (2009) Subject, functions, problems of philosophy of law. Moscow [in Russian].
3. Plavich V. P. (2011) Problems of modern understanding of law: Theoretical and methodological and philosophical and legal analysis. Odesa [in Ukrainian].

Р. С. Прытченко, старший преподаватель
 Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
 Кафедра общеправовых дисциплин и международного права
 Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
 e-mail: romanprytchenko@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0555-6107>

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ

Резюме

Статья посвящена изучению основных методов исследования судебной практики. Анализируются как классические, так и новые методологические подходы к пониманию сущности судебной практики, анализу ее содержания и определения форм судебной практики. Анализ методологических основ исследования сущности, содержательных элементов и форм судебной практики, как элемента правовой системы Украины, которая обеспечивает сочетание сферы правотворчества и сферы реализации правовых норм.

Большинство проведенных ранее исследований основывалось на положения материалистической диалектики, центром которой является теория развития. Такой подход, основой которого является учение о взаимосвязи, развитие и сменяемость явлений, позволил выявить закономерности судебной практики как источника права, как явления, которое функционирует и развивается.

Ключевые слова: метод исследования, методология, методика, судебная практика.

R. S. Prytchenko, Senior Lecturer
 Odesa I. I. Mechnikov National University
 the Department of General law and International law
 Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
 e-mail: romanprytchenko@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0555-6107>

FEATURES OF MODERN JURISPRUDENCE RESEARCH METHODOLOGY

Summary

This article identifies the main methods of jurisprudence research. Classical and new methodological approaches to understanding the essence and content of jurisprudence and defining existing forms of jurisprudence are analysed.

The study of jurisprudence, taking into account classical and new methodological approaches, provides a more accurate understanding of jurisprudence; contributes to a more detailed analysis of the content of jurisprudence; allows for a more grounded identification of forms of jurisprudence.

The evolutionary path of jurisprudence is directly linked at each stage to the state system, the economy, the legal culture and the legal consciousness in society.

The regulation of social relations is achieved through customs, contracts, judicial precedents, and regulations. However, it is the responsibility of the courts to resolve conflict situations and, after consideration of the dispute, make a decision accordingly. Repeated application by the courts of the norms governing disputed social relations creates uniformity in the dispute resolution process and develops a uniform rule for the application of these norms in a certain disputed situation, i. e. creates jurisprudence.

At present, only on the basis of dialectical materialism, using the principles of pluralism of opinion, comprehensiveness and complexity of knowledge, as well as the principles of determinism, correspondence and additionality, applying classical and modern methods of scientific inquiry, can one approach the study of judicial practice in an objective and harmonious way. This will allow to reveal general regularities in the emergence and development of judicial practice, to identify its content, forms, functions, interaction with other legal phenomena, to determine its influence on law-making and law-enforcement, to understand procedures of formation and process of practical application of its results, to develop a unified understanding of the nature of judicial practice.

Keywords: methods of research, methodology, judicial practice.